CONSIDERAȚII DIACRONICE ASUPRA RELAȚIEI DE SINONIMIE

DIACHRONIC CONSIDERATIONS UPON THE SYNONYMIC RELATION

(Abstract)

The present contribution points out a particular aspect of the analysable synonymy, *i.e.* the synonymy of those lexical units between which a diachronic relation is established. This kind of synonyms is included in the recent researches under the name of „parasynonyms", beside the diastratic, diatopic and diaphasic lexical variations. The reviewed examples gave us the opportunity to present the various stages of the language evolution, the mechanisms of the lexical enrichment and refining, the reasons for which certain synonymic categories have become obsolete, etc.

Cuvinte-cheie: sinonimie analizabilă, derivate, analogie, diacronie, parasinonime.
Key-words: analysable synonymy, derivatives words, analogy, diachronie, parasynonyms.

1. Considerăm sinonime lexicale analizabile cuvintele cu acelaşi sens şi cu o structură formală sau formă internă transparentă. În discuţia de faţă, vom avea în vedere o categorie particulară de asemenea sinonime, respectiv acelea care fac parte din aceeaşi familie lexico-etimologică (Moroianu 2013: 64-69). Prin definiţie, intră în categoria cuvintelor analizabile creaţiile interne de diverse tipuri, cuvintele moştenite şi împrumuturile transparente din punct de vedere formal. O categorie specială de cuvinte analizabile este reprezentată de calcurile lexicale de structură morfematică, în variatele lor forme de manifestare. Spre deosebire de analogia implicită (involuntară), realizabilă mai ales la nivel oral, popular, curent etc. în cazul cuvintelor moştenite sau al împrumuturilor analizabile, în ceea ce priveşte calcurile se exercită o analogie explicită sau voluntară, bazată pe o anume intenţie a vorbitorilor în genere instruiţi. Existenţa conştiinţei unei motivaţii formale a cuvintelor analizabile

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

este probată, în primul rând, de realizarea unor creații analogice care evidențiază și valorifică tocmai componentele morfematice, reale sau potențiale, ale unei baze lexicale.

2. Sinonimia lexicală este, alături de antonimie, o relație primordial semantică. Ea presupune, în sens restrâns și ideal, identitatea de sens între două cuvinte care exprimă aceeași noțiune într-o situație concretă de comunicare și care pot fi, în consecință, folosite unul în locul celuilalt, fără vreo modificare sau nuanțare de ordin semantic. În sens larg și real, sunt sinonime lexicale cuvintele identice sau apropiate ca sens și care exprimă aceeași noțiune inclusiv atunci când sunt neglijate eventuale restricții de ordin cronologic, spațial, pragmatic sau stilistic. Plecând de la premisa mai generoasă a existenței unui anumit nivel cultural al vorbitorilor, pot fi considerate, în ultimă instanță, sinonime nu doar cuvintele care sunt folosite la același nivel de limbă, ci și cuvinte care aparțin unor niveluri diferite, dar care sunt cunoscute și întrebuințate, în cunoștință de cauză, în același context, fără ca sensul mesajului să se schimbe. Din variate motive, unele dintre sinonimele care coexistau la un moment dat în limbă au devenit, treptat, învechite și au ieșit din uz, fiind astăzi consemnate în dicționare, folosite, cu scop estetic, în opere literare, existând, în stare latentă, în memoria sau conștiința vorbitorilor instruiți, capabili oricând să le activeze într-un context actual[1]. Cuvintele nu dispar dintr-o dată, mai ales atunci când prezintă o motivație internă, când se pot raporta unul la celălalt, când se supun unor tipare analogice etc.

3. Marca diastratică „înv." pe care o avem în vedere este dată după dicționarele consultate (DLR, DEX, DEXI și MDN), uneori dublată de mărcile „rar" sau „în dicționarele din trecut". În ceea ce ne privește, considerăm „învechite" următoarele categorii de unități lexicale analizabile: a) cuvintele moștenite și derivatele de la acestea care nu se mai folosesc astăzi decât, eventual, rar și izolat; b) împrumuturile vechi (populare sau regionale) și derivatele de la acestea. Caracterul învechit al cuvintelor este, din punctul de vedere al componentei lexicale la care ne referim, de luat în considerare la nivel formal (de cele mai multe ori) și, mai rar, la nivel semantic. Considerarea în dicționare ca „învechit" a unui cuvânt sau a unuia sau mai multor sensuri ale acestuia este relativă, pentru că, din perspectiva bagajului sau competenței sinonimice a unui vorbitor instruit și, în consecință, stăpân al propriilor sale opțiuni lingvistice, această delimitare temporală nu este o restricție insurmontabilă: cuvintele cu același sens se cheamă unele pe altele, se

[1] Relația de sinonimie este un fenomen complex discutat încă din antichitatea greacă și cunoaște multiple interpretări și clasificări. Despre parasinonimie, în care se includ, de regulă, „variațiile" diacronice, diatopice, diastratice și diafazice, vezi o prezentare sintetică la Rodríguez-Piñero Alcalá 2004: 105-121.

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

influenţează reciproc, se suprapun unele cu altele în momentul vorbirii, constituie alegeri asumate contextual, cu conştiinţa distanţelor şi, în acelaşi timp, a asemănărilor dintre ele.

4. Am trecut în revistă exemple de sinonime analizabile, majoritatea derivative, care aparţin categoriilor lexico-gramaticale cu sens lexical (substantive, adjective şi adverbe[2]). În interiorul fiecărei clase gramaticale, am avut în vedere modalităţile de pătrundere în limbă şi de construcţie internă sau mixtă a sinonimelor, punând pe primă poziţie forma curentă şi, secundar, sinonimul învechit. Am trecut în note de subsol atât exemplele care ies din tiparul etimologic propus discuţiei, dar care fac parte din aceeaşi familie lexico-etimologică, cât şi situaţiile particulare sau ezitante. Am grupat în subclase exemplele similare care fac parte din clase mai generale, acestea din urmă clasificabile după criterii morfologice, flexionare şi etimologice.

5. **SUBSTANTIVE DE ACELAŞI GEN**

5.1. **Substantive feminine**. În interiorul genului feminin, o primă clasă de sinonime substantivale cu un component actual şi unul (considerat) învechit este, din punctul de vedere al etimologiei, alcătuită din **formaţii interne** şi **împrumuturi**, la rândul ei divizabilă în două subclase.

5.1.1. O primă subclasă de sinonime feminine analizabile cuprinde **derivatele abstracte în *-re*** de la baze verbale: „faptul de a … şi (de regulă) rezultatul lui” **şi corespondentele împrumutate sau construcţiile interne analogice în *-ţie/-ţiune***: *abdicare* şi (înv.) *abdicaţiune* (din fr. *abdication*), *abolire* şi (înv.) *aboliţiune* (din fr. *abolition*, lat. *abolitio, -onis*), *accentuare* şi (înv.) *accentuaţie* (din fr. *accentuation*, it. *accentuazione*, germ. *Akzentuation*), *aprobare* şi (înv., rar) *aprobaţie* (din lat. *approbatio*, germ. *Approbation*, fr. *approbation*), *apropriere* şi (înv., rar) *apropriaţie* (din fr. *appropriation*), *declinare* şi (înv.) *declinaţie* (din fr. *déclination*, lat. *declinatio*, it. *declinazione*), *decolorare* şi (înv.) *decoloraţie* (din fr. *décoloration*), *decrepitare* „rupere a cristalelor din cauza dilatării lor inegale la creşterea bruscă a temperaturii” şi (înv., rar) *decrepitaţie* (din fr. *décrépitation*), *defalcare* şi (înv.) *defalcaţie* (din fr. *défalcation*), *defăimare* şi (înv.) *defăimaţie* (din fr. *diffamation*, lat. *diffamatio*)[3], *deflorare* şi (înv.) *defloraţie* (din fr. *défloration*, lat. *defloratio*), *defraudare* şi (înv., rar) *defraudaţie* (din germ. *Defraudation*), *degradare* şi (înv.) *degradaţie* (din fr. *dégradation*), *deificare* şi (înv.) *deificaţie*

[2] Corpusul propus spre analiză este alcătuit din cuvinte extrase din dicţionarele citate, până la litera *E* inclusiv. Am lăsat pentru o eventuală analiză ulterioară verbele analizabile, care cunosc, de altfel, o prezentare detaliată la Vasiliu 1989.

[3] Vezi şi sinonimele învechite *defaimă* s.f. (regres. din *defăima*), *defăimăciune* s.f. (din *defăima* + *-ăciune*) şi *defăimătură* s.f. (din *defăima* + *-ătură*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

(din fr. *déification*, lat. *deificatio*)[4], *deliberare* şi (înv.) *deliberaţie* (din fr. *délibération*, lat. *deliberatio*, it. *deliberazione*), *delimitare* şi (înv.) *delimitaţie* (din fr. *délimitation*), *deliniare* şi (înv.) *deliniaţie* (din fr. *délinéation*, lat. *delineatio*, după *linie*), *demagnetizare* şi (înv.) *demagnetizaţie* (din fr. *démagnetisation*), *demonetizare* şi (înv., rar) *demonetizaţie* (din fr. *démonétisation*), *denegare* şi (înv.) *denegaţie* (din fr. *dénégation*), *denigrare* şi (înv., rar) *denigraţiune* (din lat. *denigratio, -onis*), *denunţare* şi (înv.) *denunţiaţie* (din lat. *denuntiatio*)[5], *deportare* şi (înv.) *deportaţie* (din fr. *déportation*), *depravare* şi (înv.) *depravaţie* (din fr. *dépravation*, lat. *depravatio*), *descifrare* şi (înv., rar) *descifraţie* (din *descifra* + *-ţie*), *descriere* şi (înv., astăzi rar) *descripţie* (din lat. *descriptio, -onis*, fr. *description*), *desecare* şi (înv., astăzi rar) *desecaţie* (din *deseca* + *-ţie*), *destituire* şi (înv.) *destituţiune* (din fr. *destitution*, lat. *destitutio, -onis*), *deteriorare* şi (înv., rar) *deterioraţie* (din fr. *détérioration*, lat. *deterioratio, -onis*), *determinare* şi (înv.) *determinaţie* (din lat. *determinatio, -onis*, fr. *détermination*), *detestare* şi (în dicţionarele din trecut) *detestaţie* (din fr. *détestation*), *detractare* şi (înv.) *detractaţie* (din lat. *detrectatio, -onis*, infl. de *detracta*, *detractor*, *detracţiune*)[6], *devastare* şi (astăzi rar) *devastaţie* (din fr. *dévastation*, lat. *devastatio, -onis*), *dezasociere* şi (înv., rar) *dezasociaţiune* (din fr. *désassociation*), *dezduplicare* şi (înv., rar) *dezduplicaţiune* (din *dezduplica* + *-ţiune*), *dezertare* şi (înv.) *dezertaţie* (din *dezerta* + *-ţie*)[7], *dezinfectare*, (înv., rar) *dezinfectaţie* (din *dezinfecta* + *-aţie*) şi *dezinfecţie* (din fr. *désinfection*), *disecare* şi (înv.) *disecaţie* (din it. *dissecazione*)[8], *disperare* şi (înv.) *disperaţie* (din lat. *desperatio, -onis*)[9], *divulgare* şi (înv.) *divulgaţie* (din fr. *divulgation*), *elucidare* şi (înv., rar) *elucidaţie* (din *elucida* + *-aţie*, cf. fr. *élucidation*), *enunţare* şi (înv.) *enunţiaţiune* (din lat. *enuntiatio, -onis*, fr. *énonciation*), *exportare* şi (înv.) *exportaţie* (din fr. *exportation*)[10] etc.

[4] Vezi şi corespondentul sinonimic *zeificare* s.f., explicat în dicţionare din *zeifica* + *-re*, având însă ca model posibil ambele etimoane externe, a căror structură morfematică a fost românizată.

[5] Vezi şi *denunţ* s.n. „semnalarea către o autoritate a comiterii unei infracţiuni; denunţare, delaţiune” (regres. din *denunţa*), cu sinonimele interne învechite şi rare *denunţiatură* s.f. (din *denunţia* + *-tură*) şi *denunţiemânt* s.n. (din *denunţia* + *-mânt*).

[6] Din aceeaşi familie etimologică face parte şi sinonimul, de asemenea învechit, *detracţiune* s.f. (din lat. *detractio, -onis*, fr. *détraction*).

[7] Vezi şi *dezerţiune* s.f. (livr.) „dezertare” (din lat. *desertio, -onis*, fr. *désertion*).

[8] Vezi şi *disecţie* s.f. „deschidere chirurgicală a unui organism, separând diferitele lui componente pentru a le studia structura sau vătămăturile cauzate de o boală” (din fr. *dissection*, lat. *dissectio, -onis*).

[9] Vezi şi *disperanţă* s.f. (înv.) „disperare, deznădăjduire” (din it. *disperanza*).

[10] Vezi şi *export* s.n. „faptul de a exporta, exportare” (din germ. *Export*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

Dintre exemplele citate mai sus, a căror corespondenţă istorică este aproape obligatorie la nivelul împrumuturilor moderne latino-romanice, se observă, fără rezerve, caracterul învechit al substantivelor în *-aţie/-aţiune*, împrumuturi sau, mai rar, creaţii analogice, prin comparaţie cu abstractele în *-re*, formaţii interne regulate. Coexistenţa lor este reală cel puţin prin faptul că împrumuturile substantivale în *-aţie/-aţiune* au pătruns în limbă împreună cu corespondentele lor verbale, deci înainte ca derivatele în *-re* să se fi construit de la acestea din urmă. De altfel, unele dintre derivatele în *-re* reprezintă calchierea unor etimoane externe analizabile, dintre care cele mai numeroase sunt din franceză (în *-ion*), vezi *abnegare* (după fr. *abnégation*), *abrazare* (după fr. *abrasion*), *industrializare* (după fr. *industrialisation*), *inseminare* (după fr. *insémination*) etc. Calitatea de sinonime a dubletelor în *-ţie/-ţiune* şi în *-re* este confirmată, pe de o parte, de prezentarea istorică a sensurilor acestora în dicţionarul academic al limbii române şi, pe de altă parte, în cele mai multe dintre dicţionarele curente de sinonime, dintre care este de citat, în primul rând, *Dicţionarul de sinonime* al lui Mircea şi Luiza Seche, apărut în 1982 şi punct de referinţă pentru alte întreprinderi similare. Nu există rezerve particulare privitoare la statutul lor de cuvinte diferite, sinonime imperfecte din cauza „nerespectării" criteriului temporal (totuşi, circulaţia în aceeaşi perioadă a fost reală cel puţin în momentul următor pătrunderii în limbă a împrumuturilor). Împrumuturile în *-ţie/-ţiune* au caracter cult, au pătruns şi au fost folosite la început în mediile cultivate (relativ restrânse), constituiau, prin însăşi natura lor, subiecte de dezbatere (şi de critică) în epocă în privinţa modalităţilor de adaptare, prezentau oscilaţii formale etc., în vreme ce derivatele în *-re* urmau modelul moştenit, vechi şi popular, fără dificultăţi formale, erau simţite, în ciuda caracterului neologic al bazei, ca aparţinând structural limbii române etc. Unele dintre exemplele din categoria discutată sunt considerate în DLR ca fiind, din punctul de vedere al limbii actuale, ambele învechite şi rare [vezi *denaturalizare* (înv., rar) „anulare a drepturilor câştigate prin naturalizare" (din *denaturaliza* + *-re*) şi *denaturalizaţie* (înv., rar) „denaturalizare" (din fr. *dénaturalisation*)], deşi primul component al dubletului sinonimic apare relativ des atestat pe Internet în contexte de tipul *denaturalizarea artei*, *denaturalizare generală a vieţii sociale*, *egalitatea presupune denaturalizare*, *denaturalizare/sacrificare prin rusificare*, *denaturalizare*, *adică retragerea cetăţeniei*, *ordine de deportare şi denaturalizare* etc. Mai rar întâlnite, cel puţin în corpusul aflat la dispoziţie, sunt derivatele abstracte de la baze verbale moştenite care au un corespondent neologic sinonimic în *-aţie/-iţie*, vezi, spre exemplu, *dormire* s.f. (din *dormi* + *-re*) şi *dormiţie* s.f. (înv., rar) „dormire" (din lat. *dormitio, -onis*) [+ *dormit* s.n.]. Numeroase dintre exemplele citate mai sus au sinonime abstracte obţinute, prin conversiune, din supin (vezi *abdicat* s.n., *aprobat* s.n., *decolorat* s.n., *defalcat* s.n., *deflorat* s.n., *degradat* s.n., *deliberat* s.n., *delimitat* s.n.,

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

demagnetizat s.n., *denigrat* s.n., *descifrat* s.n., *descris* s.n., *desecat* s.n., *deteriorat* s.n., *detestat* s.n., *dezertat* s.n., *dezinfectat* s.n., *disecat* s.n., *elucidat* s.n., *exportat* s.n. etc.), ceea ce arată rezistenţa şi vitalitatea acestui tipar morfoderivativ.

5.1.2. O a doua subclasă de sinonime feminine, mai mult sau mai puţin omogenă din punct de vedere morfematic, cuprinde diverse exemple de perechi analizabile din categoria **împrumut/creaţie internă sau mixtă**, altele decât perechea *-re/-ţie*. Aici se încadrează exemple de tipul: *actriţă* „artistă în piese de teatru sau în filme” (din fr. *actrice*) şi (înv.) *actoriţă* (din *actor* + *-iţă*), *auditoare* „cea care audiază un curs, o conferinţă, un concert etc.” (din *auditor*) şi (înv.) *auditrice* (din fr. *auditrice*, it. *auditrice*), *confrerie* „asociaţie constituită în scopuri religioase sau caritabile” (din fr. *confrérie*) şi (înv.) *confrăţie* (din *con-* + *frăţie*, după fr. *confrérie*), *cruditate* „însuşirea de a fi crud, barbar” [+ (concr.: la pl.) „fructe, legume proaspete, verdeţuri”] (din fr. *crudité*), *cruzime* „atitudine, faptă crudă” (din *crud* + *-ime*) şi (înv.) *cruzie* (din *crud* + *-ie*), *delicateţe* „însuşire a ceea ce este delicat” (din it. *delicatezza*, fr. *délicatesse*) şi (înv., rar) *delicaţie* (din *delicat* + *-ie*), *dentiţie* „totalitatea dinţilor mamiferelor” [+ „formare şi apariţie a dinţilor; modul în care sunt aşezaţi dinţii în gură; dantură”] (din fr. *dentition*, lat. *dentitio, -onis*) şi (înv., rar) *dinţime* (din pl. *dinţi* + *-ime*)[11], *donatoare* „persoană care face o donaţie” (din *donator*) şi (înv.) *donatrice* (din fr. *donatrice*, lat. *donatrix, -icis*), *ducesă* „soţia ducelui; femeie care conduce un ducat” (din *duce* + *-esă*, după fr. *duchesse*) şi (înv., rar) *duciţă* (din *duce* + *-iţă*) etc.

În privinţa exemplelor de mai sus, nu există reguli speciale pentru menţinerea sau ieşirea lor din uz. Rămân actuale, în general, împrumuturile care au un sprijin analogic mai pronunţat (vezi *actriţă* vs. *actoriţă*, *delicateţe* vs. *delicaţie*, *auditoare*, *donatoare* etc.) şi care aparţin unui anumit nivel sociocultural (vezi *confrerie* vs. *confrăţie*, *dentiţie*, *dantură* vs. *dinţime*, *ducesă* vs. *duciţă*, *semilună* vs. *demilună* etc.). Ies din uz, de regulă, cuvintele refăcute, prin etimologie populară, la nivel popular sau dialectal, împrumuturile cu sufixe care nu au sprijin intern analogic (vezi *auditrice*, *donatrice* etc.), calcurile care românizează excesiv etimoane aparţinând, de asemenea, unui anumit nivel cultural (vezi *dinţime* vs. *dentiţie*, *confrăţie* vs. *confrerie* etc.). Rămân, în genere, la nivel curent derivatele cu un corp fonetic mai amplu (*cruzime*) în dauna celor cu un corp fonetic mai restrâns (*cruzie*) şi a împrumuturilor ambigue din punct de vedere semantic (*cruditate*). În unele cazuri, cuvintele considerate învechite în DLR cunosc o repunere în circulaţie, dublată, eventual, de o reevaluare semantică după modele externe (vezi, spre exemplu, *expectativă* „atitudine, stare de aşteptare a unui moment favorabil” (din fr. *expectative*), (rar) *expectaţie* (din fr. *expectation*, lat. *ex[s]pectatio*) şi (înv.) *expectanţă* (din *expect[ant]* + *-anţă* şi/sau din engl. *expectancy*), ceea ce înseamnă că doar sensul principal şi general

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

al cuvântului este învechit, el fiind folosit, relativ des în limba actuală, cu sensuri specializate (în economie, în medicină, în pedagogie etc.), corespunzătoare engl. *expectancy* „cantitatea medie care poate fi câştigată pentru fiecare unitate riscată sau, mai simplu, profitul tipic pentru o tranzacţie" (www. fxtrader.ro, 4 decembrie 2007): „**expectanţa** este probabilitatea subiectivă sau ipoteza implicită ori explicită privind apariţia unui rezultat, voluntar sau nu, ca urmare a unui anume comportament…" (art. *Rolul expectanţelor în dezvoltarea personalităţii elevilor*, http:/psiholog.proeducation.md/profi/2.html). În alte cazuri, mai rare, împrumuturile au pierdut teren în favoarea calcurilor sau creaţiilor interne, vezi *demilună* (din fr. *demi-lune*) şi *semilună* (după fr. *demi- lune*), cel de-al doilea diversificându-şi sfera semantică: „jumătatea luminată a discului Lunii; (parte a unui) obiect în formă de semilună; semn simbolic al islamismului; (fig.) Imperiul Otoman; mahomedanismul". La fel, *deitate* (din it. *deità, deitate*) este considerat lexicografic, pe bună dreptate, învechit şi rar, în vreme ce *zeitate* „divinitate păgână" (din *zeu* + *-itate*, după *divinitate*) este astăzi termenul curent.

5.1.3. O altă clasă de substantive feminine este alcătuită, din aceeaşi perspectivă etimologică, din **împrumuturi analizabile** care fac parte din aceeaşi familie lexico-etimologică sau, în sens mai larg, etimologică: *debilitate* „stare de slăbire a organismului, slăbiciune" (din fr. *débilité*, lat. *debilitas*) şi (înv., rar) *deboleţă* (din it. *debolezza*), *defavoare* „discreditare, dizgraţie" (din fr. *défaveur*) şi (înv., rar) *disfavoare* (din it. *disfavore*)[12], *defensă* „apărare, sprijin la adresa cuiva" (din fr. *défense*) şi (lat. înv.) *defensie* (din lat. *defensio, -onis*), *difidenţă* (livr.) „neîncredere" (din lat. *diffidentia*) şi (înv., livr.) *defienţă* (din fr. *défiance*), *enumeraţie* „enumerare; figură de stil constând în înşiruirea tuturor argumentelor, faptelor etc. privitoare la aceeaşi împrejurare sau temă; parte a unui discurs care precedă peroraţia şi în care autorul recapitulează toate dovezile cuprinse în argumentaţie" (din fr. *énumération*, lat. *enumeratio*)[13] şi (înv., rar) *denumeraţie* (din lat. *denumeratio*), *dermatologie* „ramură a medicinei care studiază pielea şi bolile ei" (din fr. *dermatologie*) şi (înv.) *dermologie* (din ngr. *δερμολογία*), *diafragmatită* „inflamaţie a diafragmei" (din fr. *diaphragmatite*) şi (înv.) *diafragmită* (din ngr. *διαφραγμίτις*), *diplomaţie* „activitate desfăşurată de un stat prin reprezentanţii săi peste graniţă, în vederea realizării obiectivelor politicii sale externe; diplomatică; abilitate" (din fr. *diplomatie*, it. *diplomazia*) şi (astăzi rar) *diplomatică* (din fr. *diplomatique*, cu sensul modificat după *diplomat* s.m., *diplomatic* adj. etc.), *ebrietate* „stare

[11] Vezi şi *dantură* s.f. „totalitatea dinţilor unei persoane" (din fr. *denture*).

[12] În DLR, *disfavoare* este considerată variantă etimologică şi este discutată s.v. *defavoare*. În consecinţă, marca diacronică ne aparţine.

[13] Vezi şi *enumerare* s.f. (din *enumera* + *-re*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

de beţie” (din fr. *ébriété*, lat. *ebrietas, -atis*) şi (lat. înv.) *ebriozitate* (din lat. *ebriositas, -atis*) etc.

Din exemplele citate, au rămas în uz împrumuturile care au susţinere analogică internă (spre ex. *debilitate*, cf. *debil*, *debilita*; *enumeraţie*, cf. *enumera*, *enumerare* etc.), cele care provin din franceză şi/sau latină, comparativ cu cele din italiană sau neogreacă (vezi *debilitate*, *defavoare*, *dermatologie*, *diafragmatită* etc.), cele care respectă modelul latin clasic, confirmat la nivel romanic (*ebrietate* vs. *ebriozitate*), cele care au o poziţie forte, formală şi semantică, în limba de origine (*diplomaţie* vs. *diplomatică*). Fenomenul eliminării treptate a împrumuturilor din neogreacă, spre exemplu, în favoarea împrumuturilor latino-romanice din aceeaşi familie etimologică este caracteristic etapei de tranziţie spre epoca modernă, odată cu schimbarea şi modernizarea instituţiilor sociopolitice, ale culturii româneşti în general[14].

5.2. **Substantive masculine.** Ca şi în cazul substantivelor feminine, vom trece în revistă exemple de substantive masculine analizabile grupate din punctul de vedere al modalităţilor de pătrundere sau de creare în română, cu punerea pe primă poziţie a cuvântului actual şi în poziţie secundă a sinonimului învechit.

5.2.1. O primă subcategorie este alcătuită din **împrumuturi şi creaţii interne sau mixte**, cele mai multe de tip derivativ: *defensor* „apărător” (din fr. *défenseur*, lat. *defensor*)[15] şi (înv., rar) *defenzitor* (din *defenzie [= defensie]* + *-tor*), *defraudator* „persoană care defraudează; delapidator” (din *defrauda* + *-tor*) şi (înv., rar) *defraudant* (din germ. *Defraudant*), *denunţător* „persoană care denunţă” (din *denunţa* + *-ător*, după fr. *dénonciateur*) şi (înv., rar) *denunţ[i]ant* (din germ. *Denunziant*), *dezertor* „persoană care dezertează” (din lat. *desertor*, fr. *déserteur*)[16] şi (ambele învechite, rare, derivate din *dezerta*) *dezertat* şi *dezertatoriu*, *egiptean*$_1$ „locuitor al Egiptului” (din *Egipt* + *-ean*) şi (înv., rar) *eghipteanin* s.m. (din slavon. *egiptěninŭ*), (înv., astăzi livr.) *egipţian* (din fr. *égyptien*, germ. *Egyptienne*), *epigramist* „autor de epigrame” (din *epigramă* + *-ist*, cf. it. *epigrammista*) şi (înv.) *epigramatist* (din fr.

[14] Pentru numeroase exemple în acest sens (*aftonomie*, *alfavita*, *aligorie*, *antihrisis*, *ateizmos*, *avtocrat*, *catihisis*, *dactilos*, *depoziton*, *dimocratie*, *ecatomvă*, *eclipsis*, *egoismos*, *energhie*, *entusiasmos*, *epohi*, *finix*, *haractir* etc.), vezi Gáldi 1939: 135-266. Deşi suntem de acord cu tratarea, prin convenţie asumată de către autori, a acestor cuvinte ca variante etimologice învechite, ele reprezintă din punct de vedere lexicologic, cel puţin prin argumentul etimologiei directe, unităţi lexicale diferite faţă de corespondentele lor actuale, sinonime etimologice. Cel puţin teoretic, ele au circulat o perioadă în concurenţă cu împrumuturile latino-romanice cu acelaşi sens, fiind, treptat, scoase din uz de către acestea.

[15] Rarisim, aproape inexistent în româna actuală, fiind înlocuit cu *apărător* s.m.

[16] Vezi şi *dezertir* (din rus. *дезертир*), considerat variantă în DLR s.v.

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

épigrammatiste), *etimolog* „specialist în etimologie” (din ngr. *ἐτυμολόγος*, lat. *etymologos*, germ. *Etymologe*), *etimologist* (din fr. *étymologiste*) şi (înv., rar) *etimologic*$_2$ (din *etimologic*$_1$), *numitor* „termen al unei fracţii, sub linia de fracţie, indicând în câte părţi a fost împărţit întregul” (din *numi* + *-tor*) şi (înv.) *denominator* (din lat. *denominator*, fr. *dénominateur*) etc.

Tendinţele de menţinere a unuia dintre componentele perechilor de mai sus sunt, în genere, aceleaşi cu cele remarcate la subgrupa similară a femininelor: rămân în uz împrumuturile sau creaţiile interne care au susţinere analogică, un corp fonetic mai scurt şi, obligatoriu, ferit de interpretări sau ambiguităţi formale şi semantice etc. O situaţie particulară presupune slavonismul *eghipteanin*: prezenţa lui, de altfel rară, în slavona bisericească face valabilă relaţia de sinonimie exclusiv la nivelul, teoretic şi ideal, al limbii, şi nu la nivelul, cel puţin posibil, dacă nu real, al vorbirii. Dacă *egiptean* şi *egipţian* reprezintă un dublet sinonimic real în sensul că ele au circulat, o perioadă, în concurenţă, din care concurenţă a rămas în uz un singur câştigător, *eghipteanin* nu este în această situaţie, rămânând izolat cronologic şi stilistic. Nu există nicio exclusivitate a succesului unuia dintre sinonime din punctul de vedere al etimologiei, având „drept de cetate”, cu argumentele prezentate mai sus, atât derivatele, cât şi împrumuturile analizabile.

5.2.2. O a doua subcategorie de substantive masculine este alcătuită din **împrumuturi analizabile**: *comandant* „persoană care comandă o unitate militară, un vas, o garnizoană etc.” (din fr. *commandant*) şi (înv.) *comandir* s.m. (din rus. *командир*), *compozitor* „cel care compune lucrări muzicale” (din fr. *compositeur*) şi (înv.) *componist* (din germ. *Komponist*), *danez*$_1$ „persoană care face parte din populaţia de bază a Danemarcii sau este originară din Danemarca” (din it. *danese*) şi (înv.) *dan* (sg. refăcut din pl. *dani* < lat. *Dani*), *depozitar* „persoană căreia i se lasă ceva spre păstrare” (din fr. *dépositaire*) şi (înv., rar) *depozitor* (din fr. *dépositeur*), *dermatolog* s.m. „specialist în dermatologie” (din fr. *dermatologue*) şi (înv., rar) *dermolog* (din ngr. *δερμολόγος*), *dietetician* „specialist în dietetică” (din fr. *diététicien*) şi (înv., rar) *dietetist* (din fr. *diététiste*), *diplomat* „persoană care se ocupă cu diplomaţia; care are arta diplomaţiei” [+ s.n. „tip de prăjitură”, adj. „diplomatic$_2$”] (din fr. *diplomate*) şi (înv., rar) *diplomatic*$_1$ s.m. [+ adj. (înv.) „diplomaticesc”] (din *diplomatic*$_2$ adj. sau din fr. [*agent*] *diplomatique*), *dramaturg* „autor de piese de teatru” (din fr. *dramaturge*) şi (înv.) *dramatist* s.m. (din fr. *dramatiste*), *erpetolog* „specialist în erpetologie” (din it. *erpetologo*) şi franţuzismele, rare şi învechite, *erpetograf* (din fr. *érpétographe*) şi *erpetologist* (din fr. *erpétologiste*), *esenian* „membru al unei secte, la vechii evrei (…), caracterizată prin comunitatea bunurilor, ascetism, pacifism şi practicarea divinaţiei” (din fr. *essénien*) şi (înv., astăzi rar) *esen* (refăcut din pl. *eseni*, din lat. *Esseni*), *etiopian*$_1$ „persoană care face parte din populaţia de bază a Etiopiei sau este

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

originară de acolo” (din fr. *Éthiopien*) şi, ambele învechite, *etiop* (din slavon. *etiop*) şi *etioplean* (din slavon. *jetiopl̆ěninŭ*) etc.

Se confirmă, şi aici, stabilitatea împrumuturilor analizabile din franceză (vezi *comandant*, *compozitor*, *esenian*, *etiopian* etc.) şi uşor încadrabile în clase analogice, comparativ cu împrumuturile din alte limbi (rusă, germană, neogreacă). Atunci când ambele împrumuturi provin din aceeaşi limbă, se respectă, de regulă, statutul diacronic şi diastratic al etimoanelor (spre ex., fr. *dépositeur* este considerat învechit şi rar în franceză, statut care caracterizează şi rom. *depozitor*; fr. *diététiste* se foloseşte mai degrabă în Canada decât în Franţa; fr. *dramatiste* era considerat «peu usité» deja în Littré [1872-1877]) etc. Rămân, de asemenea, viabile împrumuturile a căror structură formală nu este interpretabilă: spre exemplu, menţinerea lui *dermatolog* este sprijinită, pe de o parte, de *dermatologie* şi, pe de altă parte, de dubletele similare: *hematolog/hematologie*, *hepatolog/hepatologie*, *patolog/patologie*, *reumatolog/ reumatologie*, *stomatolog/stomatologie* etc., împreună cu compusele lor; *diplomat* evită complicaţiile omonimice şi semantice ale corespondentului *diplomatic* etc.

5.3. **Substantive neutre**. Clasificarea şi subclasificarea neutrelor va respecta criteriile propuse în cazul femininelor şi masculinelor, cu precizarea că, cel puţin în corpusul aflat la dispoziţie, nu am găsit la fel de multe exemple. Altfel, la **împrumuturi şi creaţii interne/mixte** se încadrează perechea *epiciclu* „mic cerc aparent descris de un astru în timp ce centrul său descrie el însuşi un alt cerc mult mai mare (deferent)” (din fr. *épicycle*, ngr. *ἐπίκυκλος*) şi (înv., rar) *epicerc* (din *epi-* + *cerc*), iar la **împrumuturile analizabile** sunt de menţionat *delir* „tulburare patologică a conştiinţei, manifestată prin aiurări, halucinaţii etc.; (fig.) exaltare, entuziasm excesiv” (din fr. *délire*, lat. *delirium*) şi (înv., rar) *delirament* (din lat. *deliramentum*)[17], *eclectism* „denumire a unor şcoli, concepţii sau teorii filozofice constituite prin unirea, într-un sistem coerent, a unor teze ce aparţin mai multor sisteme, doctrine, puncte de vedere” (din fr. *éclectisme*) şi (înv.) *eclecticism* (din germ. *Eklektizismus*), *jurnal* „caiet de însemnări zilnice (intime, de călătorie, de vacanţă etc.)” (din fr. *journal*) şi (lat. înv.) *diariu* (din lat. *diarium*), *patrulater* „poligon cu patru laturi” [+ adj. „care are forma unui poligon cu patru laturi”][18] (din lat. *quadrilaterus*, fr. *quadrilatère*, după *patru*)[19] şi (înv.) *cadrilater* (din lat. *quadrilaterus*, fr. *quadrilatère*), *semiton* (muz.) „interval de o jumătate de ton; cel mai mic interval în gama diatonică” [+ „nuanţă de culoare intermediară care face trecerea, în pictură şi în artele decorative, de

[17] Şi *delirare* s.f. „faptul de a delira şi rezultatul lui; delir” (din *delira* + *-re*).

[18] Pentru adjectiv, vezi sinonimul *cvadrilateral, -ă* adj. „(mat.) cu patru laturi; (p. ext.) pe patru părţi” (din fr. *quadrilatéral*).

[19] În mod convenţional, am inclus adaptările prin românizare în categoria împrumuturilor, deşi ele pot fi considerate forme particulare de calc lingvistic.

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

la un ton închis la unul deschis al aceleiaşi culori”] (din fr. *semi-ton*) şi (muz., înv., rar) *demiton* (din fr. *demi-ton*) etc.

6. SUBSTANTIVE DE GENURI DIFERITE

Aşa cum era de aşteptat, ţinând cont de particularităţile flexionare ale limbii române, cele mai multe exemple aparţin categoriei alcătuite dintr-un component feminin şi altul neutru.

6.1. Dintre **împrumuturile analizabile sinonimice**, sunt de citat următoarele exemple: *contagiune* s.f. „contaminare; (fig.) influenţă dăunătoare (asupra unui grup de oameni)” (din fr. *contagion*, lat. *contagio, -onis*) şi (înv.) *contagiu* s.n. (din lat. *contagium*), *destin* s.n. „predestinare, soartă” (din fr. *destin*) şi (înv.) *destinată* s.f. (din fr. *destinée*), *electricitate* s.f. „una dintre proprietăţile fizice fundamentale ale materiei, care se manifestă prin ansamblul fenomenelor legate de apariţia, de mişcarea şi de interacţiunea corpurilor purtătoare de sarcină electrică” (din fr. *électricité*, germ. *Elektrizität*, cf. it. *elettricità*), (înv.) *electrism* s.n. (din ngr. *ἠλεκτρισμός*, fr. *électrisme*) şi (înv.) *electru* s.n. (din ngr. *ἤλεκτρον*) etc.

6.2. În subcategoria **împrumut/creaţie internă** se includ *degajare* s.f. „răspândire de diferite emanaţii” [+ „eliberare de o sarcină; descongestionare, deblocare; trimitere a mingii departe de poarta proprie...”] (din *degaja* + *-re*) şi *degajament* s.n. (înv.) „degajare” [+ „vestibul, anticameră; spaţiu pentru depozitarea decorurilor, a recuzitei”] (din fr. *dégagement*), *deplasare* s.f. „mişcare în spaţiu, mergere, mers” [+ „alunecare, dislocare”] (din *deplasa* + *-re*) şi (înv., rar) *deplasament* s.n. „deplasare” [+ (mar.) „greutatea volumului de apă dislocat de carena unei nave, egală cu masa totală a navei”] (din fr. *déplacement*), *despotism* s.n. „conducere arbitrară, absolutism, tiranie” (din fr. *despotisme*) şi (înv.) *despoţie* s.f. (din *despot* + *-ie*), *devotament* s.n. „abnegaţie, devoţiune, devotare, devotaţiune” (din fr. *dévouement*, după *devota*), *devoţiune* s.f. „devotament” [+ „cucernicie, evlavie”] (din fr. *dévotion*, lat. *devotio, -onis*), *devotare* s.f. (înv., azi rar) „devotament” (din *devota* + *-re*) şi *devotaţiune* s.f. (înv.) „devotament” (din lat. *devotatio, -onis*), *diaconie* s.f. „calitatea, rangul de diacon; timpul cât cineva exercită această funcţie” (din *diacon* + *-ie*) şi (înv.) *diaconat* s.n. (din lat. *diaconatus*, fr. *diaconat*), *dictatură* s.f. „regim politic instaurat de un dictator; demnitate de dictator” (din lat. *dictatura*, fr. *dictature*) şi, ambele învechite şi rare, *dictatorat* s.n. (din *dictator* + *-at*) şi *dictatorie* s.f. „dictatură” (din *dictator* + *-ie*), *direcţie* s.f. „organ de conducere al unei întreprinderi, instituţii, organizaţii etc.”[20] (din lat. *directio, -onis*, fr. *direction*) şi, toate trei învechite, rare, *directorat* s.n. „direcţie; funcţia de director, directorie” (din fr. *directorat*)[21], *directorie* s.f.

[20] Cu acest sens, astăzi se foloseşte varianta *direcţiune* s.f., vezi DOOM s.v.

[21] Pentru sensul de „consiliu de cinci persoane care a guvernat Franţa între 1795 şi 1799” al lui *directorat*, vezi şi sinonimul învechit *directoriu* s.n. (cf. fr. *directoire*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

„direcţie; funcţia de director, directorat” (din *director* + *-ie*) şi *directură* s.f. „direcţie” (din *direc[ţie]* + *-tură* DLR sau din *direct[or]* + *-ură* CM), *dotă* s.f. „bun material dat (cu forme legale) unei fete când se mărită; zestre” (din fr. *dot*, lat. *dos, dotis*) şi (înv., rar) *dotariu* s.n. (din *dotă* + *-ariu*), *dubiu* s.n. „îndoială, neîncredere, nesiguranţă” (din lat. *dubium*) şi (înv., rar) *dubiozitate* s.f. (din *dubios* + *-itate*) etc.

Pentru ambele subcategorii, comentariile sunt următoarele: au rămas, în limba de astăzi, indiferent de gen, împrumuturile romanice în dauna latinismelor şi a neogrecismelor, creaţiile analogice în defavoarea împrumuturilor analizabile, dar fără o susţinere analogică importantă, împrumuturile monosemantice mai degrabă decât cele polisemantice, împrumuturile mai scurte mai degrabă decât creaţiile derivative mai lungi, cuvântul radical, împrumutat primul, fără probleme formale şi semantice, comparativ cu o creaţie derivativă cu raţiuni exclusiv analogice, eventual preţioasă etc. Multe dintre sinonimele prezentate sunt, inclusiv din punct de vedere componenţial, parţiale, având comune numai unele sensuri.

7. ADJECTIVE

7.1. O primă categorie este alcătuită din sinonime adjectivale analizabile, dintre care componentul împrumutat este radical (real sau aparent analizabil) şi celălalt sau celelalte este/sunt creaţii interne (derivate), prin definiţie analizabile. O clasă distinctă este formată din serii adjectivale care presupun existenţa unui „derivat” cu sufixul adjectival *-icesc*, astăzi învechit, construit pe baza mai vechiului *-esc* în procesul adaptării adjectivelor greceşti în *-ικός* şi a celor latineşti în *-icus*[22]. Caracterul particular al exemplelor care urmează este dat de perspectiva de abordare a pătrunderii sau formării lor în limbă.

Unele dintre adjectivele în *-icesc* sunt clar derivate în română şi îşi explică existenţa prin evitarea unor eventuale omonimii morfologice sau prin analogie. Din această subcategorie fac parte exemple de tipul *contabil, -ă* „referitor la contabilitate” (din it. *contabile*, fr. *comptable*) şi (înv.) *contabilicesc, -ească* (din *contabil* + *-icesc*), *danez*$_2$*, -ă* „care aparţine Danemarcii sau populaţiei ei; privitor la Danemarca sau la populaţia ei” (din it. *danese*) şi (înv., rar) *danicesc, -ească* (din *dan* + *-icesc*)[23], *decanal, -ă* „referitor la decanat” (din fr. *décanal*) şi (înv., rar) *decanicesc, -ească* (din *decan* + *-icesc*)[24], *diagonal, -ă* „care uneşte două vârfuri neconsecutive…” (din lat. *diagonalis, -e*, fr. *diagonal*) şi (înv., rar) *diagonalicesc, -ească* (din *diagonal* + *-icesc*)[25], *englez, -ă* „care aparţine Angliei; originar din Anglia; caracteristic Angliei; englezesc”

[22] Despre sufixul *-(ic)esc*, vezi Ursu 2004: 319-320.

[23] Vezi şi sinonimele interne învechite *danic, -ă* (din *dan* + *-ic*) şi *dănesc, -ească* adj. (din *dan* + *-esc*).

[24] Vezi şi *decanic, -ă* adj. (înv., rar), id. (din *decan* + *-ic*).

[25] Vezi şi *diagonalic, -ă* adj. (înv., rar), id. (din *diagonal* + *-ic*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

(din ngr. *ἐγγλέζος*, it. *inglese*; cf. fr. *anglais*), *englezesc, -ească* (din *englez* + *-esc*) şi (înv.) *anglicesc, -ească* (din *Anglia* + *-icesc*), *episcopal, -ă* „care ţine de episcop sau de episcopie, privitor la episcop sau la episcopie” (din lat. *episcopalis, -e*, fr. *épiscopal*) şi (înv., rar) *episcopicesc, -ească* (din *episcop* + *-icesc* DLR sau din ngr. *ἐπισκοπικος*, cu echivalarea sufixului CM)[26] etc. În cazul împrumuturilor adjectivale (semi)analizabile cu sufixul *-ic*, perechile lor sinonimice în *-(ic)esc* sunt adaptări analogice ale aceloraşi etimoane externe, după modelul derivatelor în *-icesc*: *didactic, -ă* „care aparţine învăţământului, legat de învăţământ” (din fr. *didactique*) şi (înv., rar) *didacticesc, -ească* (din fr. *didactique*, adaptat după derivatele în *-icesc*), *diplomatic*$_2$*, -ă* „referitor la diplomaţie sau la diplomaţi” (din fr. *diplomatique*) şi (înv.) *diplomaticesc, -ească* (din fr. *diplomatique*, adaptat după adj. în *-icesc*), *economic, -ă* „care se referă la economie; specific economiei” (din lat. *oeconomicus, -a, -um*, ngr. *οἰκονομικός*, fr. *économique*) şi (înv.) *economicesc, -ească* (din lat. *oeconomicus, -a, -um*, ngr. *οἰκονομικός*, fr. *économique*, adaptat după derivatele în *-icesc*)[27], *elvetic, -ă* „elveţian$_2$” (din fr. *helvétique*, it. *elvetico*) şi (înv.) *elveticesc, -ească* (din fr. *helvétique*, it. *elvetico*, adaptate după adj. în *-icesc*)[28], *enigmatic, -ă* „care constituie sau care ascunde o enigmă” (din fr. *énigmatique*, lat. *aenigmaticus*, ngr. *αἰνιγματικός*) şi (înv.) *enigmaticesc, -ească* (din fr. *énigmatique*, lat. *aenigmaticus*, ngr. *αἰνιγματικός*, adaptate după adj. în *-icesc*), *eroic, -ă* „care se referă la eroi; care se remarcă prin calităţi excepţionale; (despre opere) care evocă faptele unui erou” (din lat. *heroicus, -a, -um*, it. *eroico*, fr. *héroïque*, germ. *heroisch*) şi (înv.) *eroicesc, -ească* (din lat. *heroicus, -a, -um*, it. *eroico*, fr. *héroïque*, germ. *heroisch*, ngr. *ἡρωϊκός*, adaptate după adj. în *-icesc*), *erotic, -ă* „care aparţine dragostei” (din ngr. *ἐρωτικός*, fr. *érotique*, lat. *eroticus, -a, -um*, ger. *erotisch*) şi (înv.) *eroticesc, -ească* (din ngr. *ἐρωτικός*, fr. *érotique*, lat. *eroticus, -a, -um*, ger. *erotisch*, adaptate după adj. în *-icesc*), *etimologic*$_1$*, -ă* „care ţine de etimologie, care se referă la etimologie” (din ngr. *ἐτυμολογικός*, lat. *etymologicus, -a, -um*, germ. *etymologisch*, fr. *étymologique*) şi (înv.) *etimologicesc, -ească* (din ngr. *ἐτυμολογικός*, lat. *etymologicus, -a, -um*, germ. *etymologisch*, fr. *étymologique*, adaptate după adjectivele în *-icesc*)[29] etc.

Au rezistat, în urma concurenţei dintre ele, împrumuturile analizabile (reale sau potenţiale) şi cele neanalizabile, ieşind din uz şi devenind învechite

[26] Vezi şi sinonimele învechite *episcopesc, -ească* (din *episcop* + *-esc*) şi *episcopic, -ă* (din ngr. *ἐπισκοπικος*).

[27] Vezi şi sinonimele învechite şi rare *economesc, -ească* (din *econom[ie]* + *-esc*) şi *economistic, -ă* (din fr. *économistique*).

[28] Vezi şi sinonimele *elveţian*$_2$*, -ă* „care aparţine Elveţiei, privitor la Elveţia” (din *Elveţia* + *-ean*) şi *elveţianesc, -ească* adj. (neobişnuit), id. (din *elveţian* + *-esc*).

[29] Vezi şi *etimological, -ă* adj. (înv., rar) „etimologic$_1$” (din *etimologic* + *-al*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

derivatele redundante, cele mai multe adaptări analogice fără necesitate funcţională; acestea din urmă au rămas în uz mai ales atunci când corespondentul împrumutat era concurat de omonime morfologice (vezi *englez* şi *englezesc*). Au mai rezistat, de asemenea, creaţiile interne în faţa derivatelor analogice redundante. Derivatele în *-icesc* şi-au pierdut, treptat, suportul analogic şi au cedat locul modelelor derivative latino-romanice, din ce în ce mai productive.

7.2. O altă subcategorie, foarte bogată, cuprinde perechi sau serii sinonimice adjectivale alcătuite din **împrumuturi analizabile şi creaţii interne sau mixte**: *cadaveric, -ă* „cu aspect de cadavru” (din fr. *cadavérique*) şi (înv.) *cadavros, -oasă* (din *cadavru* + *-os*), *confratern, -ă* „referitor la relaţiile dintre confraţi” (din *con-* + *fratern*) şi (franţuz. înv.) *confraternel, -ă* (din fr. *confraternel*), *dantesc, -ă* „propriu (operei şi concepţiei) lui Dante” (din it. *dantesco*, fr. *dantesque*) şi (înv.) *dantic, -ă* (din *Dante* + *-ic*), *decagonal, -ă* „(despre suprafeţe) în formă de decagon; (despre corpuri geometrice) care are ca bază un decagon” (din fr. *décagonal*) şi (înv., rar) *decagonic, -ă* (din *decagon* + *-ic*), *decisiv, -ă* adj. „care determină luarea unei hotărâri definitive” (din fr. *décisif*, lat. *decisivus*) şi (înv.) *decizător, -toare* (din *decide* + *-ător*, după lat. *decisivus*), *declinabil, -ă* „care poate fi declinat” (din fr. *déclinable*, lat. *declinabilis*) şi (înv., rar) *decliniv, -ă* adj. (din *declina* + *-iv*), *declamator, -toare* „care declamă; (peior.; despre stil, ton) pompos, bombastic” (din fr. *déclamatoire*, lat. *declamatorius*), *declamativ, -ă* (din fr. *déclamatif*) şi (înv.) *declamatoric, -ă* (din *declamator* + *-ic* sau din germ. *deklamatorisch*), *decolorant, -ă* adj. „(despre substanţe) care are proprietatea de a decolora” (din fr. *décolorant*) şi (înv.) *decolorator, -toare* (din *decolora* + *-tor*), *defăimant, -ă* „care defăimează” (din fr. *diffamant*, după *faimă*, *defăima*), *defăimător, -toare* (din *defăima* + *-ător*) şi (înv., rar) *defăimeţ, -eaţă* (din *defăima* + *-eţ*), *deformant, -ă* „care deformează” (din fr. *déformant*) şi (înv., rar) *deformativ, -ă* (din *deformat* + *-iv*), *delirant, -ă* „care delirează; (ca) de delir” (din fr. *délirant*) şi (înv., rar) *deliros, -oasă* (din *delir* + *-os*), *demoniac, -ă* (livr.) „diabolic, satanic” (din fr. *démoniaque*), *demonic, -ă* (din it. *demonico*, lat. *daemonicus*) şi (înv.) *demonesc, -ească* (din *demon* + *-esc*), *dermatologic, -ă* „care aparţine dermatologiei, privitor la dermatologie” (din fr. *dermatologique*) şi (înv., rar) *dermologic, -ă* (din *dermolog* DLR sau din *dermologie* CM), *descendent, -ă* „care coboară” (din fr. *descendant*, lat. *descendens, -ntis*), *descensiv, -ă* (livr.) (din it. *discensivo*) şi (înv., rar) *descinzător, -toare* (din *descins-* + *-ător*, după lat. *descendens*), *descrescător, -toare* „care descreşte” (din rad. *descresc-* + *-ător*), *descrescent, -ă* (livr.) (după fr. *décrescent*, cf. it. *decrescente*) şi (înv.) *descrescând, -ă* (din *descreşte*, după fr. *décrescent*), *destituibil, -ă* „care poate fi destituit” (din *destitui* + *-bil*) şi (înv.) *destituabil, -ă* (din fr. *destituable*), *dezastruos, -oasă* „de proporţiile unui

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

dezastru" (din fr. *désastreux*) şi (înv., rar) *dezastric, -ă* (din *dezastru* + *-ic*), *dezgustător, –toare* „care provoacă dezgust" (din *dezgusta* + *-ător*) şi (înv.) *dezgustos, -oasă* (după it. *disgustoso* CM sau, mai puţin probabil, din *dez-* + *gustos* DLR), *diamantin, -ă* „care are puritatea, strălucirea, duritatea diamantului" (din fr. *diamantin*) şi (înv., rar) *diamantariu, -ie* (din *diamant* + *-ariu*)[30], *dictatorial, -ă* „care ţine de dictator, impus cu forţa, autoritar" (din fr. *dictatorial*) şi (în dicţionarele din trecut) *dictatoresc, -ească* (din *dictator* + *-esc*), (înv.) *dictatoric, -ă* (din *dictator* + *-ic*), *diferit$_{1}$, -ă* „care diferă de ceva sau de cineva, deosebit, altfel decât…" (din *diferi*) şi (înv.) *diferent$_{1}$, -ă* (din fr. *différent*, it. *differente*), *dinţat, -ă* „cu dinţi; crestat sau tăiat în formă de dinţi; zimţat" (din pl. *dinţi* + *-at*) şi (înv.) *dentat, -ă* (din lat. *dentatus, -a, -um*, fr. *denté*), *edifiant, -ă* „care edifică" (din fr. *édifiant*), *edificant, -ă* (din *edifica* + *-ant*), *edificativ, -ă* (din it. *edificativo*), *edificator, -toare* (din fr. *édificateur*, it. *edificatore*) şi (înv., rar) *edifiatoriu, -ie* (din *edifia* + *-tor*), *egiptean$_{2}$, -ă* „care aparţine Egiptului, privitor la Egipt" (din *Egipt* + *-ean*), (înv., rar) *eghiptesc, -ească* (din *Eghipt [= Egipt]* + *-esc*), (înv., rar) *eghiptic, -ă* (din *Eghipt [= Egipt]* + *-ic*, după germ. *ägyptisch*), (înv.) *egiptenesc, -ească* (din *egiptean* + *-esc*) şi (rar) *egipţiac, -ă* (din fr. *égyptiaque*), *electrizant, -ă* „care electrizează" (din fr. *électrisant*) şi (înv.) *electrizator, -toare* (din *electriza* + *-tor*, cf. fr. *électriseur*), *elementar, -ă* „care nu mai poate fi descompus în alte substanţe mai simple" (din lat. *elementarius, -a, -um*, fr. *élémentaire*, it. *elementare*) şi (livr., înv.) *elementic, -ă* (din *element* + *-ic*), *elizean, -ă* „care aparţine elizeului" (din fr. *élyséen*) şi corespondentele învechite *elizeic, -ă* (din germ. *elysäisch*), *eliseesc, -ească* (din *Eliseu* + *-esc*), *energic, -ă* „care are energie, care acţionează cu energie" (din fr. *énergique*, it. *energico*, germ. *energisch*, lat. *energicus*) şi corespondentele învechite *energhicos, -oasă* (din *energhic* + *-os*), *energios, -oasă* (din *energie* + *-os*), *eparhial, -ă* (despre adunări, sinoduri etc.) „format din reprezentanţii preoţilor unei eparhii" (din *eparhie* + *-al*) şi, învechite, *eparhialnic, -ă* (din *eparhie* + *-alnic*) şi *eparhic, -ă* (din ngr. *ἐπαρχιακός*), *epicureic, -ă* „conform cu doctrina lui Epicur" (din germ. *epikureisch*), *epicureu, -ee* (din slavon. *jepicurij*, ngr. *ἐπικούρειος*, lat. *epicureus, -a, -um*), *epicurian, -ă* (din fr. *épicurien*) şi (înv., rar) *epicuriesc, -ească* (din *epicuri[an]* + *-esc*), *epicurist, -ă* (din *Epicur* + *ist* DLR sau din *epicur[ism]* + *-ist* CM), *epidermic, -ă* „al epidermei; de natura epidermei" (din fr. *épidermique*) şi (înv., rar) *epidermial, -ă* (din *epidermă* + *-ial*), *erizipelatos, -oasă* „caracteristic erizipelului" (din fr. *érysipélateux*) şi, învechite, *erisipelatic, -ă* (din *erisipel* + *-atic*) şi *erisipelos, -oasă* (din *erisipel* + *-os*), *eteric, -ă* „care ţine de eter, privitor la eter, de eter" (din germ.

[30] Vezi şi derivatele adjectivale rare *diamantat, -ă* (din *diamanta*), *diamantic, -ă* (din *diamant* + *-ic*) şi *diamantos, -oasă* (din *diamant* + *-os*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

ätherisch, fr. *éthérique*), *eteral, -ă* (din *eter* + *-al*) şi (înv., astăzi livr.) *eterat, -ă* (din fr. *éthéré*), (înv., astăzi livr.) *etereu, -ee* (din lat. *aethereus, -a, -um*, it. *etèreo*), (înv., rar, poetic) *eterian, -ă* (din *eter* + *-ian*), (înv., rar, poetic) *eteriu, -ie* (din lat. *aetherius, -a, -um*, it. *eterio*), *etiopian*$_{2}$*, -ă* „care aparţine Etiopiei şi etiopienilor, originar din Etiopia" (din fr. *éthiopien*) şi, învechite, *etiopic, -ă* (din ngr. *αἰθιοπικός*, fr. *éthiopique*), *etiopenesc, -ească* (din *etiopian*$_{1}$ + *-esc*), *etiopesc, -ească* (din *etiop* + *-esc*), *etiopicesc, -ească* (din ngr. *αἰθιοπικός*, adaptat după adjectivele în *-icesc*), *european, -ă* „care aparţine Europei, privitor la Europa, caracteristic Europei" (din *Europa* + *-ean*, cf. fr. *européen*), *europeist, -ă* (din *europe[ism]* + *-ist*), *europenesc, -ească* (din *european* + *-esc*) şi (înv.) *europesc, -ească* (din *Europa* + *-esc*), *europeu, -ee* (din ngr. *εὐρωπαίος*, lat. *Europaeus, -a, -um*, it. *europeo*), (înv.) *europaic , -ă* (din ngr. *εὐρωπαϊκός*, germ. *europäisch*), *exemplar, -ă* „care poate servi ca exemplu" (din fr. *exemplaire*, lat. *exemplaris*) şi (înv., rar) *exemplarnic, -ă* (din *exemplar* + *-nic*) etc.

Din exemplele mai sus citate, au, în general, mai mare rezistenţă împrumuturile, cu argumentul suplimentar al unei structuri transparente formal (fonomorfematic) şi semantic (vezi *cadaveric*, *dantesc*, *decagonal*, *decisiv*, *declinabil*, *decolorant*, *delirant* etc.), în defavoarea corespondentelor interne sau mixte forţat analogice, redundante sau cu sens prea general (vezi *cadavros*, *dantic*, *decagonic*, *decizător*, *decliniv*, *decolorator*, *deliros* etc.). În schimb, creaţiile derivative au prioritate în faţa sinonimelor împrumutate atunci când acestea din urmă nu se încadrează suficient într-o clasă analogică şi nu au, în consecinţă, un sprijin suplimentar din interiorul limbii. Astfel, *destituibil* se sprijină pe flexiunea verbului *destitui*, care a rămas în limbă în defavoarea lui *destitua*, *descrescător* profită de familia verbului moştenit *creşte* şi de multiple asocieri semantice în interiorul ei, lăsând în urmă sinonimul împrumutat *descrescent*, fără acoperire analogică, *dezgustător* este raportabil direct la *dezgusta*, comparativ cu împrumutul *dezgustos* care, deşi formal trimite la *dezgust*, semantic se apropie de *gust*, *gustos*; *egiptean* se încadrează perfect în clasa adjectivelor similare, omonime cu numele care arată originea, comparativ cu derivatele învechite construite de la o bază învechită *Eghipt* (=*Egipt*), cu derivatul redundant *egiptenesc* şi cu împrumutul rar şi problematic *egipţiac; eparhial* se sprijină pe *abaţial*, *parohial* etc., *evlavios* îl are ca sprijin pe *(prea)cuvios* etc., comparativ cu *eparhic* şi *eparhialnic*, respectiv cu *evlavicos* şi *evlavnic* etc.

7.3. Din categoria **împrumuturilor analizabile** care aparţin clasei adjectivului fac parte, de asemenea, numeroase exemple: *difident, -ă* „neîncrezător" (din lat. *diffidens*) şi (înv.) *defient, -ă* (din fr. *défiant*), *diurn, -ă* „de zi, din timpul zilei; care are loc în timpul zilei; care durează o zi" (din fr. *diurne,* lat. *diurnus, -a*) şi (înv.) *diurnal, -ă* (din lat. *diurnalis, -e*, fr.

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

diurnal), *echilateral, -ă* (geom., despre figuri) „care are toate laturile egale” (din fr. *équilatéral*, lat. *aequilateralis*) şi *echilater, -ă* (înv.) (din *aequilaterus, -a, -um*, fr. *équilatère*, it. *equilatero*), *epileptic, -ă* „care suferă de epilepsie” (din lat. *epilepticus*, ngr. *ἐπιληπτικός*, fr. *épileptique*) şi (înv.) *epilepticos, -oasă* (din ngr. *ἐπιληπτικός*), *eremitic, -ă* „care aparţine eremiţilor, de eremit” (din it. *eremitico*, fr. *érémitique*) şi (înv., rar) *eremitean, -ă* (din mlat. *eremitanus, -a, -um*), *eritematos, -oasă* „care ţine de eritem, care se referă la eritem” (din fr. *érythémateux*) şi (înv., rar) *eritematic, -ă* (din fr. *érythématique*), *eronat, -ă* „care este contrar adevărului” (din fr. *erroné*) şi (înv.) *eroneu, -ee* (din lat. *erroneus, -a, -um*), (înv., rar) *eroniu, -ie* adj. (după lat. *erroneus, -a, -um*), *erotoman, -ă* „care suferă de erotomanie” (din ngr. *ἐρωτομανής*, fr. *érotomane*) şi (înv., rar) *erotomaniac, -ă* (din fr. *érotomaniaque*) etc.

Se poate observa că sunt mai uşor încadrabile în sistemul derivativ al limbii împrumuturile care au un sprijin analogic mai pronunţat (*difident*, cf. *confident*, *echilateral*, cf. *lateral*, *diurn*, cf. *nocturn*, *epileptic*, cf. *diabetic*, *ftizic*, *hemofilic*, *malaric*, *paralitic*, *schizofrenic* etc., *eronat*, cf. *greşit* etc.), eventual cele prin care se evită posibile interpretări semantice defavorabile (*erotoman* vs. *erotomaniac*).

8. ADVERBE

8.1. Dintre diversele categorii de adverbe analizabile, am ales, din corpusul aflat la dispoziţie, doar clasa perechilor adverb (semi)analizabil, omonim parţial cu adjectivul care îi stă la bază, şi corespondentul exclusiv adverbial, cu structură redundantă, rezultat fie prin derivare progresivă de la adjectiv, fie prin derivare progresivă analogică de la adjectivul corespondent, de asemenea redundant, în *-esc* fie, în sfârşit, prin ambele modalităţi interne: *aristocratic*$_2$ adv. „ca aristocraţii, în mod aristocratic$_1$” (din *aristocratic*$_1$) şi *aristocraticeşte* adv. (înv.) „în mod aristocratic$_1$” (din *aristocratic*$_1$+ *-eşte* sau din *aristocraticesc*), *aritmetic*$_2$ adv. „în mod aritmetic$_1$” (din *aritmetic*$_1$ adj.) şi *aritmeticeşte* adv. (înv.) „aritmetic$_2$” (din *aritmetic*$_1$ + *-eşte* sau din *aritmeticesc*), *artistic*$_2$ adv. „cu artă, în mod artistic$_1$” (din *artistic*$_1$ adj.) şi *artisticeşte* adv. (înv.) „artistic$_2$” (din *artistic*$_1$ + *-eşte*), *autocratic*$_2$ adv. „ca un autocrat, în mod autocratic$_1$” (din *autocratic*$_1$) şi *autocraticeşte* adv. (înv.) „autocratic$_2$” (din *autocrat* + *-iceşte*, din *autocratic*$_1$ + *-eşte* sau din *autocraticesc*), *diplomatic*$_2$ adv. „cu diplomaţie, pe cale diplomatică” (din *diplomatic*$_1$ adj.) şi *diplomaticeşte* adv. (înv.) „în mod diplomatic, pe cale diplomatică” (din *diplomatic*$_1$ + *-eşte*)[31], *ermetic*$_2$ adv. „închis perfect, etanş”

[31] Vezi şi *diplomaticamente* adv. (înv., rar) „în mod diplomatic, pe cale diplomatică” (din it. *diplomaticamente*).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

(din *ermetic*$_1$ adj.) şi *ermeticeşte* adv. (înv., rar) „ermetic$_2$” (din *ermetic*$_1$ + *-eşte*)[32], *etcetera* adv. „şi alţii; şi aşa mai departe” (din lat. *et caetera*, *et cetera*, it. *eccetera*) şi *etcetereşte* adv. (înv., rar) „etcetera” (din *etcetera* + *-eşte*) etc.

Din aceste dublete sinonimice au rezistat, majoritar, adverbele cu un corp fonetic mai redus, creaţii interne obţinute prin conversiune, comparativ cu derivatele interne, *sui generis* redundante, şi cu împrumuturile, la rândul lor redundante prin raportare la prezenţa unui adverb împrumutat (omonim cu adjectivul-bază). Circulaţia, altfel rară, a adverbelor derivate intern sau a împrumuturilor analizabile se poate explica, pe de o parte, prin dorinţa de modernizare lexicală şi de apropiere de limbile de cultură europene şi, pe de altă parte, prin dorinţa implicită de evitare a omonimiei cu adjectivul corespondent. Deşi adverbele neologice în *-(ic)eşte* au supravieţuit mai mult timp decât adjectivele corespondente în *-(ic)esc*, ele au ieşit, treptat, din uz, rămânând, în ultimă instanţă, fără niciun suport analogic[33].

9. **Concluzii.** În legătură cu existenţa acestor sinonime, reale prin echivalenţă semantică şi discutabile prin nonapartenenţa la acelaşi stadiu temporal, se pot face următoarele comentarii: ca orice fapt de limbă, sinonimia este o realitate sincronică explicabilă diacronic; interesantă la această relaţie semantică nu este atât latura ei „matematică”, exactă, cât, mai ales, latura ei variabilă, conflictuală, concurenţială, determinată lingvistic şi extralingvistic, în contexte simultane sau succesive; urmărirea acestei relaţii la nivelul limbii actuale arată revitalizări ale unor tipare considerate, până de curând, învechite etc. Am constatat, o dată în plus, că în materie de lexic şi semantică nu există legi şi nici reguli stricte de funcţionare, în ciuda unor lăudabile încercări recente de a le găsi şi teoretiza. La nivelul fiecăruia dintre vorbitori, din concurenţa diverselor forme echivalente semantic iese învingătoare cea care se potriveşte mai bine contextului momentan al comunicării[34], în vreme ce, la nivelul limbii, concurenţa sinonimică poate fi privită ca un indicator al funcţionării mecanismelor de îmbogăţire, modernizare, rafinare şi diversificare lexicală.

[32] Vezi şi *ermeticamente* adv. (înv., rar) „ermetic$_2$” (din fr. *hermétiquement*, it. *ermeticamente*).

[33] Ele au avut o utilizare mai mare la sfârşitul sec. al XIX-lea şi la începutul secolului următor, cunoscând o „revitalizare” stilistică în anii ’50-’60 ai secolului al XX-lea. Pentru dinamica adverbelor în *-(ic)eşte*, vezi, cu bibliografie, Mârzea Vasile 2012: 92-102.

[34] „C’est donc la circulation infinie du sens qui justifie l’intérêt de la notion de synonymie, et non pas les *structures sémantiques* de la langue” (Rey-Debove 1997: 104).

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Bejan, Doina Marta, Oana Magdalena Cenac, Cristinel Munteanu (ed.) 2013, *Lexic comun / Lexic specializat*. Analele Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi, Fascicula XXIV, Anul VI, Nr. 1-2 (9-10).

DEX 1998: *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a. Conducătorii lucrării: acad. I. Coteanu şi Lucreţia Mareş, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

DEXI 2007: *Dicţionarul explicativ ilustrat al limbii române*, coord. ştiinţific Eugenia Dima, Chişinău, Arc-Gunivas.

DLR 1965-2010: *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă. Bucureşti, Editura Academiei.

DOOM 2005: *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, coord.: Ioana Vintilă-Rădulescu, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

DSL 1982: *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, de Luiza Seche şi Mircea Seche, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Gáldi, Ladislau, 1939, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest.

Mârzea Vasile, Carmen, 2012, *Eterogenitatea adverbului românesc: tipologie şi descriere*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

MDN 2000: *Marele dictionar de neologisme*, de Florin Marcu, Bucureşti, Editura Saeculum.

Moroianu, Cristian, 2013, „Contribuţia modelului adjectival moştenit la îmbogăţirea şi modernizarea limbii române", în Bejan, Doina Marta, Oana Magdalena Cenac, Cristinel Munteanu (ed.), 2013: 60-83.

Rey-Debove, Josette, 1997, „La synonymie ou les échanges des signes comme fondement de la sémantique", în *Langages*, 31, nr. 128, p. 91-104.

Rodríguez-Piñero Alcalá, Ana Isabel, 2004, „La parasinonimia como relación léxica", în *Pragmalingüística*, 12, p. 105-121.

Ursu, N.A. şi Despina Ursu, 2004, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare.I. Studiu lingvistic şi de istorie culturală,* Iaşi, Editura Cronica.

Cristian MOROIANU
Universitatea din Bucureşti
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2861 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 11:21:15 UTC)